

oko njih plete on svoja zbivanja, žene vode sudbinu svih njegovih likova, koje variraju od lirske ljubavnice Rođene, uzvišene junakinje Mare u ‚Božjem čovjeku‘, dobre majke Jece u noveli ‚Dva bijela hljeba‘, fantastične Agneze u ‚Pustolovu pred vratima‘, do komplicirane, skoro nevjerojatne, a ipak tako tipične žene Gige Barićeve. A oko tih centralnih ženskih likova, oko kojih se dešava cijela fabula, oko kojih se plete niz sudbina – muških, ženskih, dječjih osoba, oko tih desetak kokota, naivki, žena patnica, okrutnica, žena koje se žrtvuju, blagih stvorenja, koje su kao utjelovljena dobrotu, beštija i perveznih nakaza, mladih i tužnih provoda, koje čeznu za životom, žena na vrhuncu zrelosti, blagih prijaznih starica, punih iskustava i prekaljenih saznanja. Svi se ti tipovi žena sa svim svojim raznolikostima i specifičnostima pojavljuju u Begovićevim djelima, a ipak su sve uvijek samo žene, zapažene, zahvaćene i proživljene vanrednim poznavaoceom njihove duše.« Problem je u oba primjera isti. Galimatijas ostaje galimatijas, trpanac riječi bez prave potrebe ostaje trpanac, a anakolut je očit znak površnosti i nepismenosti ako nema nikakve funkcije. A osim ovakve smisaone vrijednosti Maretićevih primjera ima ih i čitav niz koji ne trpe ni od kakve zastarjelosti i kojima se lijepo mogu ilustrirati zastranjivanja u osnovnoj pismenosti.

Iz svega ovoga što je dosada bilo rečeno vidljivo je u čemu je Maretićevo djelo aktualno, do koje je mjere upotrebljivo, što u njemu treba retuširati ili promijeniti. Ako Maretićevu stilistiku ne možemo shvatiti kao stilistiku suvremena tipa (a nespornost proistjeće upravo iz toga Maretićeva naziva), možemo je shvatiti, pa i upotrebljavati, kao djelomice aktualnu teoriju pismenosti u kojoj su srž, bit i okosnica problema živi i prihvatljivi. Posebna je pak historiografska vrijednost Maretićeva djela u našoj jezičnoj teoriji i praksi i u tome što se nalazi na čelu naših nastojanja oko opće pismenosti, i u cjelovitosti kojom je to djelo probleme uočilo i razvrstalo, i, napokon, u očitim i jasnim rezultatima na koje je upućivalo.

DUGOUZLAZNI AKCENT U DUGOJ MNOŽINI

(Svršetak)

Ante Šupuk

Primjeri drugog tipa: ar, ara, arovi (konjušnica), bač, bača, bačevi (čuvar stoke u planini), ban, bana, banovi, bik, bika, bikovi, brijest, brijesta, brijestovi, čun, čuna, čunovi i čunovi, dio, dijela, dijelovi, drijen, drijena, drijenovi (bot.), dvor, dvora, dvorovi, džak, džaka, džakovi (mađ. ili tur., vreća), gaj, gajá, gajevi, gak, gaka, gakovi, grijeh, grijeha, grijehovi, grozd, grozda, grozdovi, gunj, gunja, gunjevi, ham, hama, hamovi, han, hana, hanovi (tur.,

gostionica, prenoćište), hip, hipa, hipovi, hor, hora, horovi, hram, hrama hramovi, hrast, hrasta, hrastovi, hrušt, hrušta, hruštevī, hum, huma, humovi, kec, keca, kečevi (mađ., najjača karta, as), kip, kipa, kipovi, ključ, ključa, ključevi, kor, kora, korovi, kralj, kralja, kraljevi, križ, križa, križevi, kut, kuta, kutovi, lijek, lijeka, lijekovi, luč, luča, lučevi, malj, malja, maljevi, mir, mira, mirovi (lat., zid, zidina), nož, noža, noževi, panj, panja, panjevi, plašt, plašta, plaštevī, prišt, prišta, prištevī, prut, pruta, prutovi, put, puta, putovi, puž, puža, puževi, rit, rita, ritovi, skut, skuta, skutovi, smuđ, smuđa, smuđevi, srijed, srijeda, srijedovi (srednja duga u dnu bureta), stric, strica, stričevi, strijež, striježa, striježevi (ptica carić), stup, stupa, stupovi, svak, svaka, svakovi, sud, suda, sudovi (sudište, prosuđivanje i sl.), šaš, šaša, šaševi, štap, štapa, štapovi, štit, štita, štitovi, tijek, tijeka, tijekovi, trijem, trijema, trijemovi, trud, truda, trudovi, um, uma, umovi, vrač, vrača, vračevi, vranj, vranja, vranjevi, zlič, zlića, zličevi, žulj, žulja, žuljevi.

U Akademijinu Rječniku (ARj.) i Rječniku Srpske akademije nauka (RSAN), te u ostalim našim rječnicima vlada zaista šarenilo u akcentuiranju imenica V i VI tipa. Kao ilustraciju navest ću nekoliko primjera. Tako, imenica VI tipa ban, bana, mn. banovi u ARj. ovako je akcentuirana: bân, hâna i bâna, mn. bânovi i bânovi.

U RSAN imenica ima iste akcente, samo je razlika u davanju prednosti.

U Hrvatskosrpsko-francuskom rječniku (Dayre-Deanović-Maixner, II izdanje, 1960) (DDM) isključivo pripada VI akcenatskom tipu: bân, bâna, mn. bânovi.

Evo još nekoliko takvih primjera: bikovi i bîkovi RSAN, bôdovi i bódovi DDM RSAN, brâkovi DDM, brâkovi i brâkovi RSAN, brúsovi (brûsovi) RSAN, bûkovi ARj., bûkovi i bûkovi RSAN, bûkovi DDM, bôrovi, bórovi i bôrovi RSAN, bôrovi ARj., jêzevi ARj. i jêževi DDM, râdovi i DDM, râdovi i rádovi ARj., sâtovi DDM, sâtovi i sâtovi ARj., vêzovi DDM i vézovi RSAN, itd.

Naravno, ima i podosta primjera na kojima su isti akcenti: bâlovi ARj. i RSAN, bólovi ARj. i RSAN i DDM, búsovi ARj. i RSAN, činovi ARj. i DDM, sâgovi ARj. i DDM itd.

Uz riječ rêd (V akcenatski tip, podtip B) u ARj. bilježi se najprije množina rédovi, a zatim se napominje da se po Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni i Dalmaciji govori i rêdovi.

To se šarenilo, pravo konstatira Bratoljub Klaić, osobito ogleda u Bilićevu Pravopisu gdje ima dvostrukosti s kratkosilaznim i dugouzlaznim akcentom u ovim imenicama: bijes, jež, kljun, krug, red, srp, struk, svijet, šmrk, znak, ždral, žlijeb. Posljedica tog šarenila u našim rječnicima sasvim prirodno će se odraziti i u našim srednjoškolskim gramatikama (Brabec-Hraste-Živković, i dr.). Ni u najnovijim izdanjima tih srednjoškolskih udžbenika nema potpune usklađenosti s akcentuiranim riječima u Pravopisnom rječniku. Do danas, odnosno do izlaska suvremenog književnog rječnika, najmjerodavniji je i u

pitanju akcenata Pravopisni rječnik u velikom izdanju našeg Pravopisa, ali, naravno, u njemu su samo pravopisno zanimljive riječi, pa nam nikako nije potpun savjetnik u akcenatskoj problematici iako bilježi mnoge jedno-složene imenice muškog roda V i VI tipa u množini, što nas u ovom slučaju posebno interesira. Pouzdan akcent i za takve imenice, doduše stranog porijekla, obilato donosi i Rječnik stranih riječi, izraza i kratica dra Bratoljuba Klaića (izdanje od 1962), u kojem su akcenti prokontrolirani prema akcentima u Pravopisnom rječniku i »dovedeni s njima u sklad«.

Akcenatska građa V i VI tipa nije sređena u našim rječnicima, a iz razumljivih razloga ona je nepotpuna u našem Pravopisnom rječniku. S druge strane, važno je istaći da su izrađivači Pravopisnog rječnika i prema toj akcenatskoj problematici zauzeli određen stav. Govoreći uopće o akcentu u dugoj množini jednosložnih imenica muškog roda, lako ćemo utvrditi da je taj akcent raznovrstan (kratkosilazni, kratkouzlazni i dugouzlazni) i već time bogat.

Međutim, u cjelokupnom svjetlu razmatrajući problematiku dugouzlaznog akcenta u dugoj množini, potrebno je postaviti pitanje da li je stav izrađivača Pravopisnog rječnika u skladu s ostalim akcenatskim rješenjima u rječniku. U prvi mah možda bismo rekli da je jednostranost, koja izvire iz kapitalnih naših rječnika, došla do izražaja, odnosno da izrađivači nisu bili uvijek dosljedni u respektiranju našeg suvremenog akcenta na čitavom hrvatskosrpskom jezičnom području, naravno, kad je to trebalo s obzirom na širinu upotrebe neke akcenatske dublete.

Iako postoje mnogi prikazi naših pojedinih govora, katkad kao da nismo u mogućnosti koristiti se tim značajnim rezultatima, koji nam mogu dosta pomoći u rješavanju i akcenatske problematike. Na primjer, dugouzlazni akcent u dugoj množini u svim dalmatinsko-ikavskim govorima potpuna je nepoznanica. Iako se u govoru starih Šibenčana malo čuje duga množina, mladi naraštaji i školovani Šibenčani upotrebljavaju dugu množinu, ali nikad s dugosilaznim akcentom, bez obzira gdje su se školovali i koliko. Tek oni koji su postali profesorima hrvatskosrpskog jezika, ali samo kad govore forsirano i »službeno«, upotrebljavaju taj akcent, i to samo u nekoliko poznatijih riječi, ali opet ni u tim prilikama dosljedno i tačno.

Dalje, poznato je i to da izrađivači Pravopisnog rječnika nisu prihvatili preperuku koju im je, baš u vezi s ovom problematikom, dala Pravopisna komisija. O tome nas informira Ljudevit Jonke: »U čitavom nizu imenica, kao što su *rad*, *rada* i *stan*, *stana*, za množinu su usvojeni akcenti *râdovi* i *râdovi* *stânovi* i *stânovi*, što je također prošireno na liniji zapad – istok« Jezik, VI, str. 35). U idućem broju »Jezika« (str. 72) Dalibor Brozović u uvodnom članku »O normiranju kujiževnih naglasaka« opet govori o akcentu istog tipa imenica: »Isto tako nema mjesta, da se u Daničićevu tipu *vrâg* : *vrâga* : *vrâgovi* imenice kao *brâk* ili *râd* i tridesetak drugih prebacuju u podtip *vâl* :

vála : *válovi* (tj. brákovi, ráдови i sl.), kad to ne odgovara ni klasičnom jeziku ni zapadnom području, kojemu je knjiga namijenjena. Mislim, da bi samo neke od tih tridesetak riječi mogle tek dubletno ići u podtip *válovi* (a i ta imenica da ima dubletu *vǎlovi*).«

Dakle, preporuka Komisije bješe dubletno rješenje za drugi tip V akcenatskog tipa (rǎdovi i rádovi), a akcent VI tipa nedubletno (putovi s dugouzlaznim akcentom). Međutim, izrađivači su se u oba slučaja odlučili za dugouzlazni akcent.

Preporuka Komisije predstavlja *lakše* rješenje, jer svatko onaj tko razlikuje u genitivu singulara dugosilazni akcent od dugouzlaznog, pouzdano zna da neće griješiti u akcentu tih imenica jer je dopušteno jedno i drugo. Na taj način svi oni koji tako ne govore oslobodili bi se goleme teškoće da svaki čas zagledaju u rječnik provjeravajući je li imenica 1. ili 2. podtipa. Tko može da zna za nekoliko stotina imenica da li pripadaju 1. ili 2. podtipu? Po znanju vrlo teško, a po osjećaju (ali samo za one koji tako govore) vrlo lako.

Da bismo bolje sagledali ovaj problem, potrebno je da uočimo neke osnovne tendencije u razvitku kvantitete našeg jezika: s promjenom riječi vrlo često se u našem jeziku mijenja akcent i kvantiteta, pored primarnih dužina postoje i sekundarne koje nastaju duljenjem ili kraćenjem primarnih. Tako, ispadanjem poluglasa riječ je kraća za jedan slog, i prethodni se slog dulji: brǎd – brǎd itd. Postoji i suprotna pojava, tj. kraćenje u zamjenu. Jednosložne riječi drug, grad, sin, zid i dr. s dugosilaznim akcentom u jedini postaju u množini trosložne s kratkosilaznim akcentom: drugovi, gradovi, sinovi, zidovi i dr. Tako i: mlǎd – mlǎdi. Iz ovoga slijedi da će se mnoge druge jednosložne imenice muškog roda povoditi, pa će prema grǎd : grǎdovi u nekim novoštokavskim govorima biti: rǎd, pǔt, rǎdovi, pǔtovi.

Tako je u novoštokavskom dalmatinsko-ikavskom *drugdje*. Kratkosilazni akcent u toj dugoj množini dominira jer u množini II, III i IV tipa također je isti akcent kao u I tipu.

Stoga bi bilo najbolje da su izrađivači Pravopisnog rječnika *prihvatili preporuku Komisije, a uz to i dubletno rješenje za imenice VI akcenatskog tipa*. Koji će pak akcenti prevladati, to će riješiti samo vrijeme i osnovne tendencije u razvoju našeg jezika.

Apelirajući za to rješenje, ističem da su izrađivači Pravopisnog rječnika vrlo mnogo pridonijeli normiranju književnog akcenta. Dubletno rješenje za 2. podtip V akcenatskog tipa i za VI akcenatski tip predstavljao bi znatno olakšanje mnogima.

Akcenatska praksa u ovom slučaju posebno dolazi do izražaja u recitaciji i analizi lirske tvorevine. Na primjer, ovdašnji nastavnik hrvatskosrpskog jezika u nedoumici je ako treba da pred učenicima čita Tadijanovićevu pjesmu »Visoka žuta žita«, jer za imenicu »klasovi« u stihu: »Gdje mlad vjetar njiše teške klasove« treba da zna da li je klǎsovi ili klásovi. Krležin stih u pjesmi

»Veliki petak...« svatko će od ovdašnjih nastavnika pročitati: »u sve vijeke vjčkova« jer nam u ovom slučaju pomaže pravopisna tradicija i praksa, pored toga što nam naš pravopis omogućava i: vijčkovi. Ali ako bismo čitali Jakšićev stih iz »Otađzbine«: »Vekova tavnih to su tragovi« ili stih iz lijepe Rakićeve pjesme »Jefimija«: »Vekovi su prošli, i zaborav pada«, onda smo ponovo u nedoumici: da li včkovi ili včkovi? Ako se takvi oblici javljaju u pjesmi kao rima, onda smo pogotovo u sumnji kako da pročitamo: s dugouz-laznim ili kratkosilaznim akcentom, da li treba da čitamo kao što pretpo-stavljamo da je pjesnik čitao ili kao što treba, ili da se u tom slučaju držimo principa »na liniji istok – zapad« ili pak da se prilagodimo zahtjevima pjesme ili situacije, tj. potrebi doživljavanja? Kao primjer navodim tri strofe iz Na-zorove pjesme »Bunar«:

Usjev je brujao: Sviče mi.
Molitve noćne su časovi.
Stani! Pred tobom sad svi će mi
Pasti na koljena klásovi.

Nagnu se i sva se ogleda
Na vodu crnu, bez válova.
Trgnu se od njezina pogleda
Na grlu paprat se jállova.

Otkrivši srebrne króvove
Bunar svu nojcu je sijao
I tih sve sjajnije dvórove
Na dnu je svojemu nijjao.

Sličan slučaj imamo u pjesmi M. Jakšića »Pesnik i pesma«:

Zemaljski cvetnik rajskih cvětova,
Uneo ti je nebesku pregršt
U vrelo srce pre svih véčkova!

Prema tome, i ovaj ekskurs upozorava na problematiku ovog članka.

O S V R T I

LOŽ – ULJE?

S hladnijim danima najavila nam se i no-va riječ *lož-ulje*. Stjecajem okolnosti nevje-rojatno se brzo širi i gotovo se udomaćila u domaćinstvima koja su peći za ugljen za-mijenila pećima na tekuća goriva.

U naše je domove lož-ulje ušlo kao pako-vak (kalk), vjerojatno prema engleskom uzoru *Fuel oil* po već našem utabanom pu-tu jezičnog pomodarstva i jezičnog nemara.

Odmah je u početku ta konstrukcija, ne-

prirodna po sintaktičko-tvorbenoj strukturi jezika, postala i pravopisni problem. Javila se u varijanti s crticom (lož-ulje) i bez nje (lož ulje). Takva dvojakost kao da ima i jezične razloge, jer je nejasan odnos njezinih dijelo-va koji nisu dovedeni u vezu nikakvim gramatičkim odnosom, a teško se nazire i sadržajni odnos. Riječi tako tvorene najče-šće nalaze uzor u stranim jezicima i njih je već dosta u našem jeziku: radio-stanica, foto-čelijska, dizel-motor, čor-sokak itd. Lož-ulje je uz to sastavljena od naših riječi. U